

Úvodník

Béla Egyed

Ako poukázal Jonathan Israel vo svojej prelomovej štúdií, Spinozove myšlienky zohrávali ústrednú úlohu v „radikálnom“ osvietenstve z konca 17. storočia. O storočie neskôr mali tieto myšlienky rozhodujúci dopad na vývin nemeckého idealizmu. Hegel, ako jedna z vedúcich postáv tohto filozofického hnutia, priznal svoj dlh tomuto mudrcovi z Amsterdamu. Spinozu (spolu s Kantom) spomína ako jedného zo svojich najvýznamnejších predchodcov a poznamenáva, že „byť Spinozovým nasledovníkom je tým rozhodujúcim počiatkom filozofie“ (Prednášky o histórii filozofie).

Začiatkom 20. storočia bol Spinoza opäť predmetom ohnivých diskusií – tentokrát medzi židovskými filozofmi. (Esej S. B. Smitha v tomto čísle prináša pohľad na to, ako H. Cohen a L. Strauss zápasili s dôsledkami spinozizmu v otázke židovskej identity.) V šesťdesiatych rokoch sme boli svedkami opätovného oživenia záujmu o Spinozu zo strany profesionálnych filozofov – najmä vo Francúzsku. Marxistický filozof L. Althusser, ktorý sám nebol odborníkom na Spinozu, upozornil na význam Spinozovej koncepcie „predstavivosti“ (*imagination*) pre ľudskú existenciu. Tvrdil, že táto koncepcia predchádzala jeho vlastnú koncepciu „ideológie“. Ani jednu nepokladá za formy „faloš-

ného vedomia“, ale za ukážku žitého vzťahu medzi spoločenskými aktérmi a ich svetom. Inými slovami, poukázal na to, že predstavivosť je – ako to formuluje Moira Gatens v jednej zo svojich odpovedí na naše otázky – „mocou, a nie chybou ľudskej bytosti a že poznanie (akokoľvek čiastkové alebo nedostatočné), ku ktorému vedie, je pre spoločnosť nesmierne užitočné“. Závažné dielo M. Hardta a A. Negriho *Empire (Ríša)* posúva Spinozovu myšlienku „ustanovujúcej moci“ (*constitutive power*) predstavivosti o krok ďalej. Spinoza vydal pod svojím menom iba jedno dielo (Filozofické princípy René Descarta). Jedna práca mu vyšla anonymne (Teologicko-politická rozprava /TPR/), ale všetky ostatné spisy vrátane listov sa objavili v tlačenej podobe až po jeho smrti. Posmrtné mu vyšli tieto diela: Krátka rozprava o Bohu, Človek a jeho blaho, O zlepšení porozumenia, Politická rozprava a Etika. Z jeho celého diela vyčnieva Teologicko-politická rozprava a Etika. Jedným z veľkých pozitív prijatia Spinozu vo Francúzsku bolo to, že na Teologicko-politickú rozpravu a Etiku sa prestalo nazeráť ako na diela, ktoré sú vo vzájomnom rozpore a Politická rozprava sa dnes opätovne radí medzi najvýznamnejšie diela. Presnejšie povedané, francúzski autori usúdili, že jeho zdanlivo protirečivé výro-

ky o „predstavivosti“ v týchto dvoch dielach, kde v prvom prípade prikladá predstavivosti veľký význam a v druhom ju považuje za „zmätenú a zohavenú“ formu poznania, tvoria spoločne hlbokomyseľný náhľad. (Podrobnejšie rozoberajú túto problematiku na nasledujúcich stranách H. Laux, M. Gatens a G. Boros.)

Za posledné roky sa do angličtiny preložila značná časť Spinozovho diela. Za osobitnú zmienku stojí práca, ktorú napísal opäť niekto, kto nie je odborníkom na Spinozu – A. Damasio. Vo svojej knihe Hľadanie Spinozu argumentuje, že medzi Spinozovou psychológiou a nedávnymi objavmi v neurofyziológii, sú silné prepojenia. Ale aj napriek dnešnému obrovskému záujmu o neho, Spinoza má svojich kritikov nielen medzi židovskými mysliteľmi, ako je E. Levinas, ale aj medzi filozofmi, ktorí sa stotožňujú so Spinozovými útokmi na všetky zjavené náboženstvá. Neustále ich totiž znepokojuje Spinozov zjavný anti-humanizmus – popieranie toho, že ľudské bytosti majú výsadné postavenie vo vesmíre. A ďalším prekáža jeho nelútostný etický a politický realizmus – názor, že „každý jednotlivec má zvrchované právo robiť všetko, čoho je schopný, inými slovami, rozširovať práva jednotlivca do krajnosti jeho moci, ako to bolo stanovené“.

Väčšina z nás by pravdepodobne súhlasila s tým, že v súvislosti so Spinozovou filozofiou jestvujú problémy, ktoré ešte treba vyriešiť. Jedným z nich, určite nie zanedbateľným, je otázka Spinozovho prísneho ontologického monizmu – existuje iba jedna večná podstata, Boh, ktorý je prítomný vo všetkom a ktorého sloboda spočíva v potvrdení všetkého, čo plynie z nevyhnutnosti jeho povahy. Niektorí sa

môžu opýtať, ako možno tento deterministický pohľad na vesmír zjednotiť s ideálom etického, nehovoriac dejinného, pokroku. (Syliane Malinowski-Charles a ja osvetľujeme túto otázku v našich esejách.) Výzvou pre tých, čo skúmajú Spinozu, je rozhodnúť, či možno v rámci jeho ontologického systému nájsť prvky, ktoré by nám mohli poskytnúť základ pre zápas o lepší svet, alebo či Spinozova etika môže poskytnúť útechu iba zopár ľuďom v ich súkromných životoch. A toto nás privádza späť k otázke, či tú rozumne optimistickú vyhladku na demokratickú politiku, ktorú otvoril v Teologicko-politickej rozprave, možno zosúladiť s rozumne pesimistickým záverom Etiky, podľa ktorého iba niektorí z nás – tí (filozoficky) múdri – môžu dúfať v spasenie od našich nepokojných vášní a trápenia spôsobeného prostredím, ktoré nás zahluje.

Hoci v tomto čísle časopisu sme sa zamerali predovšetkým na Spinozove myšlienky o politike a náboženstve, všetky eseje a dokonca aj odpovede filozofov a citáty majú čo povedať k tomu, ako sa prelína politika a náboženstvo aj so Spinozovou teóriou poznania a jeho ontológiou. Autormi textov sú tiež súčasní poprední spinozológovia. Renomovaný historik filozofie profesor S. Rosen súhlasil s uverejnením vybraných častí z jeho eseje o Spinozovi, ktorú napísal pred mnohými rokmi (vtedy ešte pod vplyvom Lea Straussa). Stala sa základom článku v tomto čísle. Profesor S. B. Smith, ktorý publikoval tiež významné eseje o histórii filozofie, napísal uznávané dielo o Spinozových náhľadoch na politiku a náboženstvo: Spinoza, liberalizmus a otázka židovskej identity. Článok v tomto čísle *KaK* je upravenou verziou dôležitej časti z tejto jeho knihy. Profesor Henri

Laux pôsobí na parížskej jezuitskej fakulte *Centre Sèvres*. V príspevku v tomto čísle vychádza zo svojej poslednej knihy: Boh mimo stredú: esej o potvrdení Boha. Skúma, ako možno Spinozovo potvrdenie Boha premostiť s kritickým deizmom. Profesorka Malinowski-Charles so mnou úzko spolupracovala na úprave a preklade vybraných častí z jej knihy Afekty a vedomie u Spinozu: automatizmus v etickom vývoji. A napokon moja esej o Spinozovej filozofii dejín, ktorá vychádza z práce profesora G. Borosa, popredného maďarského odborníka na Spinozu.

Okrem vyššie spomenutých piatich článkov, sme do tohto čísla zahrnuli aj odpovede najvýznamnejších odborníkov na Spinozu na naše otázky. Hoci medzi odborníkmi na Spinozu existuje všeobecný konsenzus o významnosti filozofových myšlienok pre dnešok, rozchádzajú sa v jeho prínose.

K materiálu pripravenému špeciálne pre toto číslo sme pridali citáty z diel, ktoré výrazne ovplyvnili prijatie Spinozu za posledných päťdesiat rokov. Spomenul

som už vplyv Althusserovej interpretácie Spinozu na sociálnych a politických vedcov. Uvádzame pasáže z jeho diela, ako aj z knihy Negriho a Hardta Ríša, ktorí pozitívne hodnotia Spinozov vplyv. Deleueuzove práce sú jedným z hlavných referenčných bodov dnešných študentov filozofie. Ich ústrednou časťou sú dve štúdie o Spinozovi (nazýva Spinozu „absolútnym filozofom“), pričom my uvádzame krátky odsek z jednej z nich. Citáty z Levinasa sú zaujímavé preto, lebo dokladujú, prečo mohla niektorých vynikajúcich židovských filozofov minulého storočia znepokojiť Spinozova kritika starozákonných prorokov. A napokon uvádzame niekoľko odsekov z významnej knihy Antonia Damasia. Nielen kvôli tomu, že sa na neho odvolávajú viacerí prispievatelia v tomto čísle, ale najmä preto, lebo ako neurofyziológ je skutočne kompetentný komentovať Spinozovu koncepciu jednoty mysle a tela.

z anglického originálu preložil Igor André